

*Balša Brković*

## Ruski vonj

*(Odlomek iz romana Zasebna galerija)*

V tem stanovanju spim prvič in prepričan sem, da se bo prej ali slej od nekod pojavila kaka podgana.

Ležim na postelji v tuji dnevni sobi, ki je polna prahu, razmetanih knjig, ogorkov, prevrnjenih skodelic kave z zasušeni sledmi napitka, raznih odvrženih ruskih in tujih revij, jabolčnih ogrizkov in napol pojedениh kumaric, fotografij, sporočil, napisanih na koščke papirja, iztrganega iz različnih rokovnikov, pepelnikov, ki so bili nazadnje umiti nekje na začetku perestrojke, posod z arašidi, neuporabnih pisal in najrazličnejših kozarcev za raznovrstne alkoholne napitke ...

Tu je še uokvirjena družinska slika (človek, ženska, otrok; sladkobne iluzije sedemdesetih, Ala Pugačova, kozmonavti in Jevtušenko; moški s smešnimi brki – pravzaprav so brki nasploh smešni), ogromna knjižnica, svetilka, ki pa ni kar tako, ikona svetega Petra – druga polovica XIX. stoletja; cesarstvo v zatonu, vonj zatona – stene breškove barve, umazane breskve, seveda; Buda iz žada, portret A. S. Puškina, olje na platnu, posoda z inicijalkami enega od carjev, še zaprta škatla cigaret Marlboro zraven polomljene svetilke v kotu ... Ruski vonj, tako poseben.

Stanovanje se nahaja v bližini Riškega vokzala: zvok osvetljene ulice, soba večno v polmraku. Pri vseh koritih v tem prostranem stanovanju so izobešena sporočila, napisana z različnimi pisavami in v različnih izraznih manirah, in vsa sporočajo, da je pipa neuporabna. "Kot prazna flaša vodke", piše nad koritom v kopalnici. V kuhinji: "Pipa, model – Sahara. Pa na zdravje."

V nekaterih prostorih je moč zaznati tudi diskreten, skoraj patiniran vonj po postanih izbljuvkih. Željan vtis: smetišče, ki ga je težko pričarati.

Domovanje velikega pisatelja.

Poskušam zaspiti (čakam podgano; včasih tako različne reči počnemo ob istem času) v stanovanju Andreja Bitova. Kritiki so mnenja (Mihail Epstein), da je Bitov avtor prvega ruskega postmodernističnega romana – "Puškinov dom". Verjetno je najboljši živeči ruski pisatelj in v alkoholni plohi srednjih let, čaka na svojega Nobela.

(Včeraj, pred hotelom Redisson Slavjanskaja – Rusi mu pravijo *Redisson Čečenskaja* – je k meni stopila deklica, Marina, sem izvedel pozneje, in me vprašala, medtem ko je s prstom kazala nanj, ki je stal kakih šest, sedem metrov dlje: "A je to veliki ruski pisatelj Bitov?")

Danes je predsednik ruskega PEN-a in se na vse pretege trudi, da bi bil dober gostitelj tukaj izredno priljubljenemu Günterju Grassu. Odpotoval je v Sankt Peterburg. Averkin, moj ruski prijatelj, mu pravi "Piter". Bitov je ključ svojega stanovanja ("tu je samo, ko prejme kako nagrado in ko se ga napija", pravi moj gostitelj) dal Averkinu, "zvestemu tajniku" in "duhovnemu sinu".

V Moskvi se je pravkar končal kongres mednarodnega PEN-a. Ruski postmodernist (karkoli naj bi že to pomenilo) Averkin je bil zaslužen za resnično zapleteno organizacijo, jaz pa sem bil delegat črnogorskega PEN-a.

Ko se bova zbudila, se bova oba odpravila vsak na svoje potovanje. Averkin gre domov v Vladivostok, jaz pa v čisto drugo stran, na zahod, v Podgorico.

No, in jaz sedaj čakam podgano. Bolščin v gosti mrak. "Kako globoka je tema v domovanjih velikih bardov," si mislim in napenjam ušesa.

Za tem "jaz", ki misli in čaka podgano (kakšne so moskovske podgane; tudi one imperialistično razmišljajo?), se skriva vse tisto, kar daje smisel imenu Bartolomej in priimku Braunović.

Na primer – ciničen opazovalec, nekdo, ki ne verjame, da je umetnost odrešitelj in da vsemu navkljub obstaja tudi Bog in da bo BB nekega dne postal lastnik razkošne galerije (na odprtju bojo seveda same lepoticke), da je biti v manjšini, le vprašanje stila, ne pa usode, da je življenje brez smisla, da pa lahko igre, kot so ljubezen, literatura, šah, teologija ali nogomet, tole somnabulno trajanje naredijo zanimivo.

Poleg vsega, nekdo občasno zelo flegotov, nevrotičen in neznosen. Še več, kdaj celo neznosen na mnogo različnih načinov.

Morda bi se dalo vse skupaj povedati tudi drugače.

Na primer, to ime nosi brezčutni egoman, nekdo, ki "spoznati koga" razume kot "vzpostaviti distanco", nekdo, ki je "tako obseden sam s sabo, da preprosto ne zmore imeti rad ali razumeti koga drugega" (formulacija moje nekdanje žene), nekdo, ki je prepričan, da je odtujitev največji dosežek civilizacije, nekdo, ki je pogosto nedopustno maliciozen in trmast, in še več, nekdo, ki je "sposoben iz najbolj neomajne ljubezni, kar jih je, namešati meglo", nekdo, ki se kot utopljenec opleta v neskončnih samoanalizah, katerih edini namen je, da zamenjajo dejansko stvarnost, tisto, kar se v resnici dogaja (Kaj pa se v resnici dogaja? – to je tu vprašanje), poleg tega nekdo, ki kdaj pa kdaj celo vročno poskuša najti moduse, ki tale svet delajo nekako bolj znosen.

Mogoče je kak tretji način? Lahko tudi takole, seveda: BB je ... In tako dalje, v neskončnost. In prav vse je res – v tolikšni meri, da je vse skupaj verjetno – laž. Saj kaj bi sploh lahko pomenilo, če združimo besede in povemo, da "On je to"? Koga pa lahko v resnici stlačimo v še tako popolno formulacijo?

Na kratko – kar koli bi vam povedal o sebi – bi lagal. Nisem jaz kriv, jezik ne zna drugače. Če pa že lažem, je najbolje storiti najkrajše, kar se da.

Toliko zaenkrat o Bakiju. Tako mi pravijo v Podgorici. Averkin me vedno naslavlja z "Bartolomej Josifovič".

Groza me je, ko pomislim, kako je v takšnem stanovanju (zgrajenem v času Stalina) srečanje s podgano neizbežno.

V filmih so podobna stanovanja priljubljeno shajališče najbolj sprijenih podgan. Ko postane moj strah pred podganami, kot na primer sedaj v *bitovskem* domovanju, neznosen, ga skušam seveda pojasniti.

Raziskujem, od kod izvira ta moja negativna fascinacija. Zdi se mi, da sem pred kratkim v nekem pogovoru o filmu (Back in Lidiya se utaplja v raznih naslovih in obnavljata prizore vse do jutra) prišel do odgovora. Spominjam se namreč, da sem kot živahen štiriletnik nekega večera dobil dovoljenje svojih staršev – ne vem več, ali je šlo za kako posebno priložnost – da lahko ostanem buđen dlje kot običajno.

Na televiziji se je začel film. Že prej sem opazil, da odrasli gledajo filme. Končno sem bil zdaj tudi sam deležen tega.

Naenkrat se mi je zdelo to neverjetno razburljivo. Z zanosom sem se podal v celoidno avanturo in na mojo nesrečo so tisti večer na nacionalni televiziji vrteli "Kaj se je zgodilo z Baby Jane" z Bette Davis in Joan Crawford.

Ko je prišel na vrsto prizor z mrtvo podgano, ki jo Bette na pokitem pladnju tako nedolžno nosi svoji nepokretni sestri – sem, mislim, da doživel blagi šok in se je morala moja mama res potruditi, da bi me pomirila, seveda tudi s prepričevanji kot "Sinko, to je samo film" in "Film ni zares".

Kakorkoli že, mislim da je premagovanje strahu pred podganami eden od najbolj sugestivno pridobljenih spoznanj v mojem življenju.

Prva misel ob zaznavi dnevne svetlobe je bila – podgana se ni pojavila. Vsaj dokler nisem zaspal. Jutro je in Averkin je že skuhal kavo.

"Kako si spal?" me vpraša.

"Odlično," pravim.

"Sanjal sem reciklirane kadre iz nekega starega ameriškega filma," dodam.

"Poštna kočija?"

"Ne, *Kaj se je zgodilo z Baby Jane*."

"Z Bette Davis? Videl sem ga, ampak že dolgo nazaj," pravi Averkin, takoj za tem pa:

"Jaz pa sem sanjal o svoji ženi."

"Ti pogosto spiš pri Bitovu?"

"Ko sem v Moskvi," mi pove Rus.

“Si kdaj v tem stanovanju videl podgano?”

“Ne.”

“Bi bile pa vsekakor zelo načitane podgane,” pravim in namigujem na knjige – na kupe knjig, v knjižnici, po tleh, po posteljah, na mizi ...

“Lani sem mu poskušal spraviti v red te knjige, ampak nisem še utegnil. Bom že v tem letu,” pravi in si dolije kave.

Averkinu pripovedujem o svojem prvem stiku z Bitovo prozo.

Spominjam se okrevanja po izredno komplicirani operaciji (odlikujemo se po svojih boleznih) leta 1983 v Beogradu in mame, ki sem jo prosil, naj mi v bolnišnico prinese pri Prosveti ravno takrat izšlo izdajo z naslovom “Nevoljena Albina”, “nekega novega ruskega pisatelja”. Takrat se je še verjelo, da obstajajo novi ruski pisatelji.

Averkin mi pripoveduje o svojem mestu. Pravi, da je Vladivostok, poleg Moskve, najbogatejše mesto v Rusiji.

“Vsi vozijo japonske avtomobile,” pravi.

Včerajšnji obed v rotirajoči restavraciji na TV-stolpu Ostankino.

Opazovala sva Moskvo s 340 metrov višine in Averkina sem vprašal po natančnem številu prebivalcev tega mesta.

“Bartolomej Josifovič, pa kdo bi to vedel? Nekje med dvanajst in petnajst milijoni ljudi je.”

“Visoke številke so fikcija, Averkin. Kakšna je razlika med dvanajstimi in petnajstimi milijoni česarkoli? Te razlike si preprosto ni mogoče zamisliti. Vse visoke številke so samo teoretični konstrukt, a ne?”

“V stari Rusiji, za časa carjev,” mi pojasnjuje, “so vsem visokim številkam, vsemu, kar je bilo več kot milijon recimo, rekli z eno besedo: *tma*. Ta beseda je prav tako pomenila tri, kot tudi deset milijonov, na primer ...”

“*Tušta* in *tma*, pravijo tudi Črnogorci neizmerljivi množici,” rečem.

Medtem ko se vozimo k letališču Šeremetjevo (voznik PEN-a, Ženja, Averkin, nek palestinski pisatelj, ki leti v Budimpešto, in jaz), skušam v spomin priklicati včerajšnji detajl z Ostankina. Odvijajo se tudi preostale moskovske podobe: monumentalno “stalinsko” poslopje, okrašeno z reklamnimi panoji Coca Cole in Sonyja (krasen objem zbledelih znakov, Warhol bi bil navdušen); nočni Arbat, slikarji, prevaranti, pijani glasbeniki; očiščene cerkve; histerično navdušenje nad karaoke bari; dve deklici, ki se mi bližata – “Daj nama deset rubljev”, “Kaj vama bojo”, “Za biljard”, pravi nasmejana, “A dobro igrata”, “Najboljše” pravi, “Kako pa to, da potem nimata denarja,” ju vprašam; obisk slavne vasi Peredelkino (kraljevsko perverzna ideja – naseliti vse pisatelje na eno mesto); plakati za nov Almodovarjev film; koncert Joea Cockerja v “CSKA”; arhitekt in jazzovski basist Mitrofanov, ki si prizadeva “združiti Konfucija in Platona”; “mijavkanje” Bele Ahmaduline na literarnem večeru v Radissonu; ruska ljubezen do vseh nemških proizvodov; in ruski strahovi: pred Čečeni, pred kako novo lakoto, njihov strah pred Evropo; strah pred Azijo ...

“Kako so knjige težke,” si mislim, ko vstopam na mednarodno letališče Šeremetjevo Osem in nosim torbo, ki je bila ob prihodu vsaj za dvajset zajetnih knjig lažja kot zdaj. (“Kama sutra” v razkošni ruski izdaji, “Enciklopedija bulakovskaja”, ruski prevod Poundovih “Cantos”, “Enciklopedija mirovi literaturi”, zbrana dela Mamlejeva v štirih knjigah, “Puškinov dom”, ameriška monografija Marka Rothka, “Moskva – Petuški” Jerofejeva, žepna izdaja Brodskega ... )

Kot običajno sem prišel prej in se potikam po letališki zgradbi. (*Airport* je eno od “svetih mest” nove dobe in nove globalne religije – kulta potovanja, menjave prostora, bežanja – pravijo nekateri, neke nove religije vročičnega gibanja, religije, ko gibanje zamenja vse spiritualno; letališča so nek nejasen spomin na Babilonski stolp, akvarijski blišč, skrivne babilonske ambasade po vsej zemeljski obli ... ) Trgovine s povsem nepotrebnim blagom, ki se ga da namisliti. Ljubeznivi ljudje. In povsem ravnodušni. To je morda celo najlepše občutje: vsi samo prestopajo.

Tudi ti, manj ljubeznivi. Mimo ruskega carinika preprosto ne moreš, ne da bi te spreletelo vse tisto, kar je včasih pomenil ta naziv: zlobna topoumnost in orwellovske asociacije.

Prav tako dejstvo, da tu vsi samo prestopajo, dopušča možnost, da lahko naletiš prav na kogar koli.

Hočem reči, letališče je prostor, kjer se lahko v vsakem trenutku pojavi kdor koli, kot na primer zdaj, ko bom naletel na osebo, ki sem jo svoje čase izredno dobro poznal.

Hodi precej nezavzeto (po žensko se pretvarja) in prenaša nekaj precej velikih belih vrečk.

Tu, na Šeremetjevu Osem, vidim dekle, ki sem jo ljubil takrat, takoj po boleznih in operaciji, ki mi je prinesla primerek Bitove knjige “Nevoljena Albina”, leta 1983.

Ona je relativno uspešna beograjska igralka, ime ji je Vana Žig. Mnogi ji očitajo preveč tesen odnos z beograjsko hunto.

“Ne morem verjeti, kaj pa ti tukaj” pravi, ko se mi približuje. Na glavi ima nekakšno volneno kapo, (rusko-azijski folklorni motivi) ki povsem pokriva njene bujne črne lase, še se spomnim teh velikih kodrov, saj so nepozabni.

Pol leta sva hodila, tisto boljšo polovico, 1983. leta. Spoznala sva se na nekem literarnem večeru v Beogradu, v knjigarni na Andrićevem Vencu. Imela je petnajst, jaz pa sedemnajst let.

Ko je tisto poletje potovala s Hvara k meni v Črno goro, je zamudila ladjo. Kapitan ladje je ponjo poslal čoln. Pozneje je to anekdoto pripovedovala v zgodnjih intervjujih.

Zmeden jo gledam. Takoj ji rečem, da dobro izgleda. Odkimava.

“Kako si?”

Vem, da sva se odtujila bolj, kot bi si lahko mislila takrat, pred sedemnajstimi leti.

Na primer, ona brezpogojno podpira Miloševića in med vojno je brala pesmi srbskim vojakom po bojiščih. Vseeno sem srečanja vesel. Včasih svojim

nekdanjim ljubeznim odpustimo več, kot bi pričakovali, da se bo odpustilo nam samim.

"Sploh ne sprašuj," reče, "imela sem *recidivo* in spet sem se zdravila."

Spomnim se, da sem nekaj slišal o tem, da je resno bolna.

"In kako se počutiš?"

"Pa, v redu ..."

Spomnim se časa, ko sva se spoznala. Komaj sem opravil s svojo bolezensko avanturo.

"Kaj pa počneš v Moskvi?" jo vprašam.

"Bila sem gostja prelepega vseslovanskega filmskega festivala."

"Neka panslovanska bedarija?" zajedljivo rečem.

"Vedno ista zgodba. Ti si tiste vrste Slovan, ki se prodaja na zahod. Veš, da to preziram."

Rečem ji, da je naleteti na nekoga na drugem koncu sveta vedno presenečenje, to, da sem nanjo naletel ravno v Moskvi, pa niti ni tako čudno.

"Ni čudno? Zakaj?" me vpraša.

"Vedno ti je bila Rusija pretirano pri srcu. Ko sva govorila po telefonu, si mi brala Dostojevskega. Stran za stranjo njegovega histeričnega pljuvanja po Zahodu. Nekaj takega kot, da bo Zahod onemel, ko se mu bo prikazalo obličje nekakšnega slovanskega boga. Zrelo za diagnozo. Se spomniš? Josif ni mogel verjeti cifri, ki jo je videl na telefonskemu računu. Plačal mi je pot do Beograda, da bi govoril s tabo, in prebirajta ruske klasike, dokler vama ne pride, letalo je cenejše, je rekel in mi dal denar."

Jokala je od smeha, ko sem to pripovedoval.

"Kaj je bilo to, kar sem ti brala? Verjetno je bilo kaj iz Besov," reče.

"Verjetno. Ta roman, kot tudi to, da si mi brala Dostojevskega med primarno ljubezenskim pogovorom, je samo dokaz, da so Slovani bolešno *literarnocentrični*, in da vse, kar se jim dogaja, doživljajo kot besedilo, književnost pa intimno doživljajo kot bolj realno od realnosti same."

"A ti pa nisi več Slovan?" me ironično vpraša.

"Seveda ne. Jaz imam keltske korenine. A ni videti?"

Spominjam se še nekaj detajlov.

Nasmihava se tako letališko, neobvezno. In pozneje naju je spet zaneslo k tako imenovanim političnim temam. Vana mi reče:

"Misliš, da nisem brala, kako je tista tvoja kritičarka raztrgala moj film. Kako ji je že ime?"

"Misliš Lidija Barbarić. Piše odlične tekste." Pred očmi imam za trenutek podobo moje najljubše filmske kritičarke L. B.

"Odlične? Mene je politično diskvalificirala," reče precej besno.

"Veš, Vana," rečem kar se da nežno, "ti si sama sebe politično diskvalificirala. Si del Miloševićeve propagandne mašinerije. Poezijo si prebiral morilec, razumeš. Privolila si v to, da si del te igre. Najmanj kar lahko storiš je, da se naučiš prenesti, ko te kdo pljune zaradi tega. A ti to sploh razumeš?"

“O, si pa precej strog.”

“Pravzaprav, Vana, meni se vse skupaj zdi, kot bi podpisala pogodbo s hudičem. Prodala si dušo. Samo, da v tvojem primeru res ne vem, s čim ti je plačal,” ji rečem.

Do vkrcanja na letalo sva v glavnem kramljala o skupnih prijateljih. Srečanje z osebo, ki smo jo nekoč ljubili, je nujno tudi srečanje s samim sabo iz nekega preteklega obdobja. In pogosto nas bolj preseneti ta utvara o sebi iz preteklosti, kot pa oseba, ki smo jo ljubili. Ljubi bog, koliko ljudi hodi po svetu v varljivem obličju lastnih utvar sladkega spomina nekoga drugega?

Na propadlem beograjskem letališču me Vana prosi, naj ji pomagam. Nosim njene vrečke in se pripravljam na neprijetno srečanje s srbskimi cariniki.

To *neprijetno* pomeni, da se bodo, ko bodo ugotovili, da sem iz Črne gore, spravili name, me preiskali in iskali neprijavljen denar.

Ampak kot nosač Miloševićeve propagandistke pridem skozi brez težav. Cariniki jo prepoznajo in ji namignejo, naj pride prek vrste in brez kontrole potnega lista. Vse to pa, v moje olajšanje, leti tudi name. Prikimavam in grem čez.

“Izvolite umetniki,” reče eden. Vana Žig se jim ležerno zahvaljuje. Nagradi jih z razkošnim poklonom.

“Mislijo, da si kak ruski igralec,” mi potihoma reče po treh korakih in se smehlja pred srečanjem z mamo (glasna, črna, pri volji, z vonjem po *Opiumu*), ki jo je prišla iskat.

“Ožarčila me je tvoja karizma. Dovolj, da se nepazljivemu cariniku zdi Kelt kot Rus,” rečem njej, ki mi iz zaupljivega maminega objema nameni še en glumaški nasmešek.

Po dveh urah prispem v Podgorico. Še je dan, ob pristanku skozi okno letala opazujem ožgano panoramo Zete in Malesije. Šele junij je, vročina pa taka, kot bi bili sredi avgusta. Jubilejno leto.

Dan sklenem s kopeljo: sprati skušam vonj potovanja.

Napolnil sem kad in skorajda ritualno stopam v precej toplo vodo.

Prisluhnil bom, kako voda spira z mene vse nepotrebno. Utrujenost, vonjave in odvečne spomine ... Imena, citate, dobre in malo manj dobre namere, vse, čisto vse bom pustil, naj gre ...

Zdaj si to lahko dovolim, končno je mojemu dnevu nastopil konec.

*Prevedla Teja Kleč*

**Balša Brković** (1966) je pesnik, romanopisec, gledališki in literarni kritik. Končal je študij svetovne književnosti. Objavil je pet pesniških zbirk in roman *Zasebna galerija*, ki je postal uspešnica. Njegova poezija je prevedena v več jezikov. Je namestnik glavnega urednika in urednik kulturnih strani pri črnogorskem dnevniku *Vijesti*. Je tudi član redakcije revije *ARS* in revije za gledališko umetnost *Gestije*.